

Algemene Ledenvergadering: nieuwe voorzitter én een nieuw erelid

De grootste verrassing van de Algemene Ledenvergadering op zaterdag 22 januari was de benoeming van John Daniëls tot erelid van de Vereniging van Leraren in Levende Talen. Voorzitter Rients Miedema memoreerde dat er geen vaste regels zijn voor het toekennen van het erelidmaatschap. Vast staat wel dat de ereleden van Levende Talen een grote rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het talenonderwijs in Nederland en een leidende rol hebben gespeeld in de vereniging. De Vereniging eert pioniers op het gebied van het talenonderwijs en de taaldidactiek. John Daniëls heeft zich met niet aflatende energie en ijver ingezet voor het talenonderwijs, met name voor het onderwijs in het Frans. In de jaren na de invoering van de Mammoetwet heeft hij met anderen een leidende rol gespeeld in de vakinhoudelijke én onderwijspolitieke discussies over de positie van de moderne talen in de onderbouw, over het thematisch-communicatief onderwijs en de doorstroming naar de bovenbouw. John Daniëls is van 1976 tot 1980 voorzitter geweest van de sectie Frans, later redacteur van het tijdschrift *Levende Talen Magazine* en is tegenwoordig nog webmaster. In de vele bijdragen van zijn hand in *Levende Talen Magazine* over de webquests en alle verwante internetinformatie is steeds de combinatie te vinden van zijn meesterschap als didacticus en de zeer positieve houding naar de leerlingen.

De tweejaarlijkse Levende-Talenprijs voor een persoon die zich bijzonder verdienstelijk gemaakt heeft voor de vereniging in het bijzonder en voor het talenonderwijs in het algemeen werd uitgereikt aan Christien van Gool. Zij heeft in de afgelopen vier jaar als hoofdredacteur van *Levende Talen Magazine* het idee van een magazine naast het tijdschrift vormgegeven. Het magazine is in deze jaren geworden tot een professioneel verenigingstijdschrift. Het is ook een podium voor docenten die verslag uitbrengen van hun eigen experimenten en projecten die bedoeld zijn om de leerlingen en cursisten talen te leren en hiermee hun wereld groter te maken en hen te begeleiden in hun ontwikkelingsgang naar meertalige Europese burgers. Dankzij de inspanningen van Christien van Gool is *Levende Talen Magazine* nu een goed journalistiek product dat een goede naam heeft bij de leden, bij de scholen en bij de adverteerders.

De Algemene Ledenvergadering heeft inhoudelijk belangrijke stappen gezet door de wijziging van de

statuten die noodzakelijk zijn om de status van de vereniging als vakbond, verbonden aan de CMHF, vorm te geven. Een van de consequenties is dat het boekjaar en ook het boekjaar van de secties voortaan weer zal samenvallen met het kalenderjaar. Dit betekent dat de contributie voor de vier maanden september – december 2005 apart geïnd zal moeten worden. De aansluiting van de vereniging bij de CMHF betekent ook dat nu medewerkers aangesteld kunnen worden die zich speciaal met de vakbondsactiviteiten zullen bezighouden: Martin Eijtinger en Jacqueline van Langeraad.

De Algemene Ledenvergadering 2005 was ook het moment om formeel afscheid te nemen van Rients Miedema, die drie jaren lang als interim-voorzitter gefunctioneerd heeft. In zijn afscheidswaarderen schetste vice-voorzitter René van de Kraats de kracht van tussenpersonen: juist omdat zij als tussenpersonen gezien worden, kunnen zij veel bereiken. In de drie jaren van het voorzitterschap van Rients Miedema is de vereniging een vakbond geworden, onderdeel van de CMHF, is de vergaderstructuur en -cultuur aangepast, zijn expertisegroepen ingesteld en is het kantoor van de vereniging verhuisd van Amsterdam naar Naarden. De grote kracht van Rients Miedema is dat hij de juiste mensen wist te binden om de plannen te realiseren en dat hij deze mensen ook de ruimte bood om hun eigen inzichten en plannen uit te werken binnen het grote geheel. Met zijn warme hart kon Rients Miedema mensen aan zich binden én aan de vereniging.

De nieuwe voorzitter zal Marianne Bodde-Alderlieste zijn. Zij is een goede bekende in de vereniging als voorvechtster van Engels in het basisonderwijs en op de Pabo, deskundig op het gebied van de kerndoelen en de doorgaande leerlijnen en zeer bekend met alle ins en outs van de vereniging. Zij kreeg dan ook een warm welkom van de ongeveer honderd leden die bij de vergadering aanwezig waren.

Tenslotte: het verslag van de Algemene Ledenvergadering (22 januari 2005) en de toespraken voor resp. John Daniëls, Christien van Gool en Rients Miedema zijn te vinden op de website <www.levendetalen.nl>.

Alex Riemersma, secretaris VLLT

Stand van zaken kerndoelen talen in primair en voortgezet onderwijs

Foto: Paul Goossen.

Zijn er al nieuwe kerndoelen primair onderwijs en wanneer gaan de nieuwe kerndoelen voor de onderbouw in?

In dit artikel beschrijft Marianne Bodde, docente Engels aan de Marnix Academie te Utrecht en kartrekker van de Expertisegroep Kerndoelen van de VLLT, wat de actuele status is van de kerndoelen en wordt op een rijtje gezet wat de strekking van de kerndoelen is voor de verschillende talen. Tevens schets zij een beeld van de rol die de VLLT hierin kan spelen.

Marianne Bodde-Alderlieste

Primair onderwijs

Algemeen

De voorstellen voor nieuwe kerndoelen voor het primair onderwijs dateren van voorjaar 2004¹ en zijn in oktober 2004 door de Tweede Kamer enthousiast ontvangen en besproken. De Kamer heeft de minister gevraagd de voorstellen om te zetten in de benodigde wetswijzigingen. Het debat dat in oktober 2004 met de Tweede Kamer gevoerd is, loopt dus eigenlijk vooruit op de officiële behandeling. Pas als de wetswijzigingen formeel door de Tweede Kamer zijn goedgekeurd, worden de nieuwe kerndoelen van kracht. Waarschijnlijk neemt de Tweede Kamer pas in de zomer van 2005 een beslissing over de kerndoelen voor het primair onderwijs. Tot die tijd gelden de 'oude' kerndoelen van 1998 als richtlijn voor het curriculum van de basisschool.

Tijdens de Europese topconferenties in Lissabon (2000) en in Barcelona (2002) is afgesproken dat de lidstaten van de EU het aanbieden van twee vreemde talen op jonge leeftijd gaan stimuleren. In een begeleidende brief aan de Tweede Kamer bij de voorstellen voor nieuwe kerndoelen doet de minister (maart 2004) een aantal uitspraken en beloftes over verbreding van het talenaanbod in het primair onderwijs.

NEDERLANDS

Om een doorgaande leerlijn naar het vervolgonderwijs en de aansluiting tussen basisscholen onderling te waarborgen zijn de kerndoelen voor Nederlands zeer precies gedefinieerd. Anders dan bij de globale omschrijving van kerndoelen voor Engels hebben scholen bij Nederlands minder ruimte voor eigen invulling.

FRIES

Omdat basisscholen in de provincie Friesland onderwijs in de Friese taal dienen op te nemen in hun aanbod op grond van artikel 9 lid 4 van de Wet op het primair onderwijs, zijn voor Fries globale kerndoelen opgesteld. Deze

zijn in de nieuwe voorstellen globaler geformuleerd dan de huidige kerndoelen voor Fries.

ENGELS

De Commissie Wijnen deed in 2002 het voorstel om Engels in de basisschool niet langer verplicht te stellen. Uit de voorstellen voor nieuwe kerndoelen voor het primair onderwijs blijkt echter dat Engels een verplicht vak blijft voor de basisschool. De karakteristiek en de vier kerndoelen voor Engels zijn slechts zeer globaal beschreven en helaas niet gerelateerd aan het Europees Referentiekader. Overigens kunnen de kerndoelen primair onderwijs niet (meer) los worden gezien van de nieuw aangenomen kerndoelen voor Engels in de onderbouw van het voortgezet onderwijs, waarin expliciet wordt vermeld dat de kerndoelen voor Engels in de onderbouw aansluiten op Engels in het primair onderwijs.

Om scholen te stimuleren eerder met Engels te beginnen dan nu het geval is, zet de minister in op de ontwikkeling van lesmateriaal voor groep 5 en 6. De aanpassing van het materiaal voor deze doelgroep zal nog enkele jaren vergen en de kerndoelen primair onderwijs zullen dan ook met een overgangperiode worden ingevoerd. Met de Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU) heeft de minister gesproken over de mogelijkheden van het ontwikkelen van methoden die ook voorzien in een lesaanbod voor groep 5 en 6. De uitgeverijen hebben zich bereid verklaard deze mogelijkheden met OC&W te willen verkennen. Men hoopt hiermee te bereiken dat basisscholen ook daadwerkelijk eerder met Engels beginnen. Dit biedt de scholen de vrijheid om de weg naar het bereiken van de - zeer globaal geformuleerde - kerndoelen voor Engels zelf uit te stippelen.

FRANS EN DUIJS

Overeenkomstig de afspraken in Europees verband wil de minister het voor basisscholen wettelijk mogelijk maken om ook Duits en Frans aan te bieden. De lessen in de vreemde taal – de zogenaamde ontmoetingstaal, *Begegnungssprache* of *langue de rencontre* – worden gegeven door een ‘native speaker’ in dat deel van het curriculum waar geen kerndoelen voor gelden, bij voorkeur door een native speaker. De groepsleerkracht houdt tijdens deze lessen formeel de verantwoordelijkheid. Het Europees Platform, verantwoordelijk voor de genoemde experimenten, zal gevraagd worden een advies uit te brengen over hoe basisscholen gestimuleerd kunnen worden om naast Engels ook Frans en Duits te geven. Het is niet de bedoeling dat deze ruimte benut wordt om aan allochtone leerlingen moedertaalonderwijs aan te bieden.

TENSLLOTTE

De minister is van mening dat met deze voorstellen voor nieuwe kerndoelen basisonderwijs een goede balans is gevonden tussen het bieden van ruimte aan scholen en de waarborging van een doorlopende leerlijn.

Omdat een aantal herzieningen enkele jaren vergt, zullen de nieuwe kerndoelen primair onderwijs met een overgangperiode worden ingevoerd.

Actiepunten VLLT

Binnen de VLLT is de Expertisegroep Kerndoelen operationeel met als inzet een zo breed en kwalitatief hoog mogelijk taalaanbod met nadruk op doorlopende leerlijnen vanuit het primair onderwijs van onderbouw naar bovenbouw en eindexamen. Een speciaal aandachtspunt is de uitwerking van de nieuwe kerndoelen op het vakprogramma voor de talen in de lerarenopleidingen voor primair en voortgezet onderwijs.

Concrete actiepunten voor de VLLT zijn:

1. Het bieden van een platform dat een mening naar buiten uitdraagt betreffende talenonderwijs en dat alert reageert op ontwikkelingen ten aanzien van taalonderwijs;
2. Het zich profileren als vereniging van experts in talenonderwijs: de expertise binnen eigen gelederen moet worden vergroot en reeds aanwezige expertise van leden zou moeten worden ingezet bij de nieuwe ontwikkelingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs en bij de herstructurering van de lerarenopleidingen en de examens. Dit kan onder andere door voorbeelden van ‘good practices’ te bespreken en onder de aandacht te brengen van beleidsmakers en scholen maar ook van leden – tijdens studiedagen, in de periodieken van de VLLT en op de website. Te denken valt dan aan specifieke onderwerpen als het gebruik van de doeltaal als voertaal, ook in vmbo, het gebruik van Engelstalige teksten bij andere vakken, periodisering en het werken in kernteams.
3. Het stimuleren van onderzoek en zo mogelijk het zelf uitvoeren van onderzoek naar de gevolgen van ontwikkelingen in taalonderwijs; er moet worden onderzocht op welke wijze bijvoorbeeld een nieuw leergebied ‘Communicatie’ in het differentieel deel plaats kan bieden aan de ‘oude’ en de nieuwe schooltalen.
4. Het inzetten van de VLLT-leerstoel als middel om de kwaliteit van het talenonderwijs te verhogen, bijvoorbeeld door een meer competentiegerichte didactiek voor het talenonderwijs voor alle leerwegen in het vmbo te ontwikkelen, door de doorlopende leerlijn(en) centraal te stellen en door de mogelijkheden van het Europees Referentiekader en het taalportfolio voor leerlingen en docenten te verkennen en aan de implementatie hiervan te dragen.

Onderbouw van het voortgezet onderwijs

ALGEMEEN

De nieuwe kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs zijn door de Tweede Kamer aangenomen op 13 oktober 2004. Ze worden richtlijn voor de ‘nieuwe onderbouw’. Dat er nu 58 kerndoelen liggen in plaats van de huidige 280 geeft al aan dat de kerndoelen globaal zijn geformuleerd. Deze nieuwe kerndoelen beslaan tweederde van de leertijd van twee jaar voor leerlingen van 12 tot 14 jaar; het curriculum zal bestaan uit een kerndeel en een differentieel deel. De verwachting is dat havo- en vwo-leerlingen met gemak boven deze richtlijnen (de

De rol van de VLLT

Wat betekenen deze voorstellen en de kerndoelen nu voor het talenonderwijs en welke rol kan de VLLT hierin spelen? Belangrijk is dat secties binnen de scholen zich sterk blijven maken voor voldoende lesuren nu de adviestabel wordt losgelaten. Een aantal vmbo-scholen kiest er nu al voor om het taalaanbod te verkleinen en Frans en/of Duits te schrappen. Dat zal in de toekomst banen kunnen gaan kosten bij Frans en Duits, zeker als je bedenkt dat van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs 60% naar het vmbo gaat. De eerste brief over dit onderwerp is al verstuurd vanuit de secties Frans en Duits van de VLLT. Het betreft een brief aan een school die Frans schrapt ten gunste van sport. Wat de voorstellen voor de nieuwe schooltalen zullen betekenen is nog niet duidelijk.

De VLLT kan in dit proces als vakbond opkomen voor de belangen van de talendocenten. Dat zal in beginsel met name belangrijk zijn voor vmbo-docenten. Het te verwachten banenverlies in het vmbo kan in gesprekken met het ministerie, met de scholen en ouderorganisaties bestreden worden met de volgende gefundeerde argumenten:

- De Europese afspraken van Lissabon en Barcelona verplichten de lidstaten tot het aanbieden van een tweede en derde vreemde taal;
- De doorlopende leerlijn – in de school, tussen scholen en schoolsegmenten en van de individuele leerling – kan alleen gerealiseerd worden als in de onderbouw, ook van het vmbo, meer vreemde talen worden aangeboden en het aanbod op elkaar is afgestemd;
- De in Europa wenselijke ontwikkeling van ‘language and cultural awareness’ van leerlingen is alleen te bereiken met een breed talenaanbod;
- Variatie in het talenaanbod wordt bevorderd door een ruimer talenaanbod.

De VLLT en de verschillende talensecties zouden moeten streven naar een actieve ondersteuning van de leden die werkzaam zijn op scholen waar het taalaanbod ter discussie staat, door hen argumenten en materialen aan te reiken.

kerndoelen) uitkomen. Tenminste tweederde van de eerste twee jaar van de onderbouw is beschikbaar voor de kerndoelen. Eenderde van de tijd is dus beschikbaar voor maatwerk en andere eigen keuzes.

Enkele aandachtspunten:

- De scholen krijgen de vrijheid om zelf veel in te vullen. Zo is de verplichte urentabel losgelaten.
- In de voorstellen van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming worden de scholen uitgenodigd om te gaan werken in kernteams en met scenario’s. Het is de bedoeling dat de scholen zelf werk maken van samenhang tussen vakgebieden. De verwachting is dat dit met name voor het vmbo zal gelden en minder voor havo/vwo. (Zie voor uitwerkingen van kerndoelen in verschillende scenario’s werkdocument 7 *Programmalijnen vakgebieden*)
- In de voorstellen van de Taakgroep wordt het belang van doorlopende leerlijnen vanuit het primair onderwijs genoemd. (Zie werkdocument 5 *Doorlopende leerlijnen*.) In de voorstellen wordt zelfs gesteld dat Engels in het primair onderwijs zou moeten verbeteren.

NEDERLANDS

De tien kerndoelen voor Nederlands zijn vooral gericht op de communicatieve functie van de Nederlandse taal: communicatieve doelen zijn belangrijker dan culturele en literaire aspecten die een zeer bescheiden plek kregen toebedacht. Er wordt een belangrijke plaats ingeruimd voor strategische vaardigheden.

FRIESE TAAL EN CULTUUR

In de provincie Friesland is Fries een verplicht vak in zowel het primair als het voortgezet onderwijs. Fries is voor scholen in Friesland een verplicht onderdeel van het differentiële deel; voor deze scholen is dus het kerncurriculum iets uitgebreid. De kerndoelen voor Friese taal en cultuur vallen uiteen in een algemeen deel met gemeenschappelijke doelen voor alle leerlingen en een specifiek deel met doelen voor Friestalige en niet-Friestalige leerlingen. Ze maken onderscheid tussen leerlingen in een tweetalige cultuur, leerlingen met Fries als tweede taal en leerlingen met Fries als moedertaal. Deze kerndoelen zijn te vinden in bijlage 7 van de werkdocumenten *Voorstellen voor de eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs* op <www.vernieuwingbasisvorming.nl>.

ENGELS

Engels wordt één van de kernvakken in de onderbouw. Net als voor het primair onderwijs zijn de karakteristiek en de acht kerndoelen globaal beschreven; ze dienen als richtlijn. In de karakteristiek staat echter wel dat er een relatie gelegd wordt met het Common European Framework of Reference (CEFR of ERK) en het daaraan gerelateerde taalportfolio.

Opmerkelijk is dat in de karakteristiek staat dat leerlingen Engelstalig tekstmateriaal zouden moeten bestuderen dat aansluit bij de inhoud van andere leergebieden zoals Mens en maatschappij, Mens en natuur, Kunst en cultuur en Bewegen en sport. Dat staat niet vermeld in de karakteristiek van deze leergebieden.

Ook opvallend in de karakteristiek: het principe 'doeltaal = voertaal' moet zoveel mogelijk worden toegepast. Als raakvlakken met Nederlands worden genoemd lees- en luisterstrategieën en de rol van het Engels in het Nederlands.

FRANS EN DUIJS

De status van Frans en Duits is veranderd: ze worden niet meer in het verplichte kerndeel beschreven. De tweede en derde vreemde taal zijn naar het differentiële deel overgeheveld omdat deze talen niet in de onderbouw van alle onderwijstypen als verplicht vak worden aangeboden. De kerndoelen voor Engels moeten volgens de Taakgroep ook voor Frans en Duits als richtlijn worden aangehouden.

havo/vwo

Voor Frans en Duits geldt: volgens het inrichtingsbesluit van havo en vwo blijven Frans en Duits gehandhaafd als twee verplicht aan te bieden vakken. Dat deze talen nu zijn verplaatst naar het differentiële deel en dat de verplichte urentabel is losgelaten, betekent niet dat deze vakken minder aandacht behoeven.

vmbo kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg
Ondanks de Europese afspraken om alle leerlingen zo vroeg mogelijk onderwijs in ten minste twee moderne vreemde talen te bieden, wordt voor vmbo het verplichte taalaanbod gereduceerd. Slechts één tweede vreemde taal, namelijk Frans, Duits of een andere taal met vmbo-examenprogramma, bijvoorbeeld Spaans, Italiaans, Fries of Turks, is verplicht voor vmbo kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg. Vmbo-scholen kunnen een derde vreemde taal aan de leerlingen aanbieden, maar zijn daartoe niet verplicht.

vmbo basisberoepsgerichte leerweg en lwoo-geïndiceerde leerlingen

Leerlingen in dit segment volgen niet verplicht een tweede moderne vreemde taal maar kunnen kiezen uit Frans, Duits of een nieuwe schooltaal als tweede moderne vreemde taal. Daarnaast bepleit de Taakgroep versterking van het praktisch-communicatieve karakter van het talenonderwijs voor deze doelgroep.

De Taakgroep Vernieuwing Basisvorming stelt dat bij ingrijpende verbetering van het aanbod Engels in het primair onderwijs en verbetering van de didactische aanpak (voor talen) in het voortgezet onderwijs, lees

vmbo (alle leerwegen), op termijn wellicht een verplichting van een tweede vreemde taal voor deze doelgroep overwogen kan worden. Dat lijkt een opening naar vergroting van het taalaanbod in het vmbo op termijn. De Taakgroep doet geen uitspraak of aanbeveling wie dat initiatief tot verbetering moet stimuleren, monitoren en evalueren en wiens taak het is om herinvoering van de tweede verplichte taal in het vmbo voor te stellen.

NIEUWE SCHOOLTALLEN

De kerndoelen voor Engels gelden ook voor de nieuwe schooltalen Spaans, Italiaans, Russisch, Turks en Arabisch. Binnen havo en vwo kan de school de nieuwe schooltalen aanbieden als keuzemogelijkheid naast de drie verplichte talen. In de voorstellen voor het differentiële deel staat dat nieuwe schooltalen kunnen worden gekozen in het vmbo als er een vmbo-examenprogramma voor beschikbaar is.

Tenslotte

De kerndoelen zijn richtinggevend. De Taakgroep heeft voorstellen gedaan om het onderwijs in de onderbouw concreet vorm te geven, rekening houdend met de kerndoelen. Deze voorstellen hebben geen wettelijke status: het zijn adviezen. Minister Van der Hoeven heeft de adviezen van de Taakgroep grotendeels overgenomen. Ook de Tweede Kamer staat in grote lijnen achter de plannen, zo bleek tijdens het algemeen overleg van de vaste Kamercommissie dat medio oktober 2004 plaatsvond. Op 1 augustus 2006 gaan de nieuwe regels in. Voor de periode oktober 2004 – 1 augustus 2006 geldt een overgangsregeling.

De 80 miljoen euro die de Taakgroep heeft aangevraagd voor vernieuwing van de onderbouw is niet beschikbaar gesteld: de vernieuwing vindt budgettair neutraal plaats, dus zonder extra geld. ■

NOOT

1. <www.minocw.nl>. Ga naar 'kerndoelen' en vervolgens naar 'primair onderwijs'.

LITERATUUR

Voor de mogelijke gevolgen voor de verschillende talen in de vernieuwde onderbouw, zie ook het artikel 'Talen, kind van de rekening?' door Erwin de Vries in LTM 91(2004)1.

De voorstellen voor kerndoelen primair onderwijs zijn te vinden op <www.minocw.nl/brief2k/2004/doc/8526a.pdf>.

Voor de werkdocumenten van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming zie <www.vernieuwingbasisvorming.nl/>. In januari 2005 stopt de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming en wordt zij opgevolgd door de Projectgroep Onderbouw VO, bestaande uit zes personen. Info op <www.onderbouw-vo.nl>.

Voor informatie over de Expertisegroep Kerndoelen zie <www.leven-detalen.nl>.

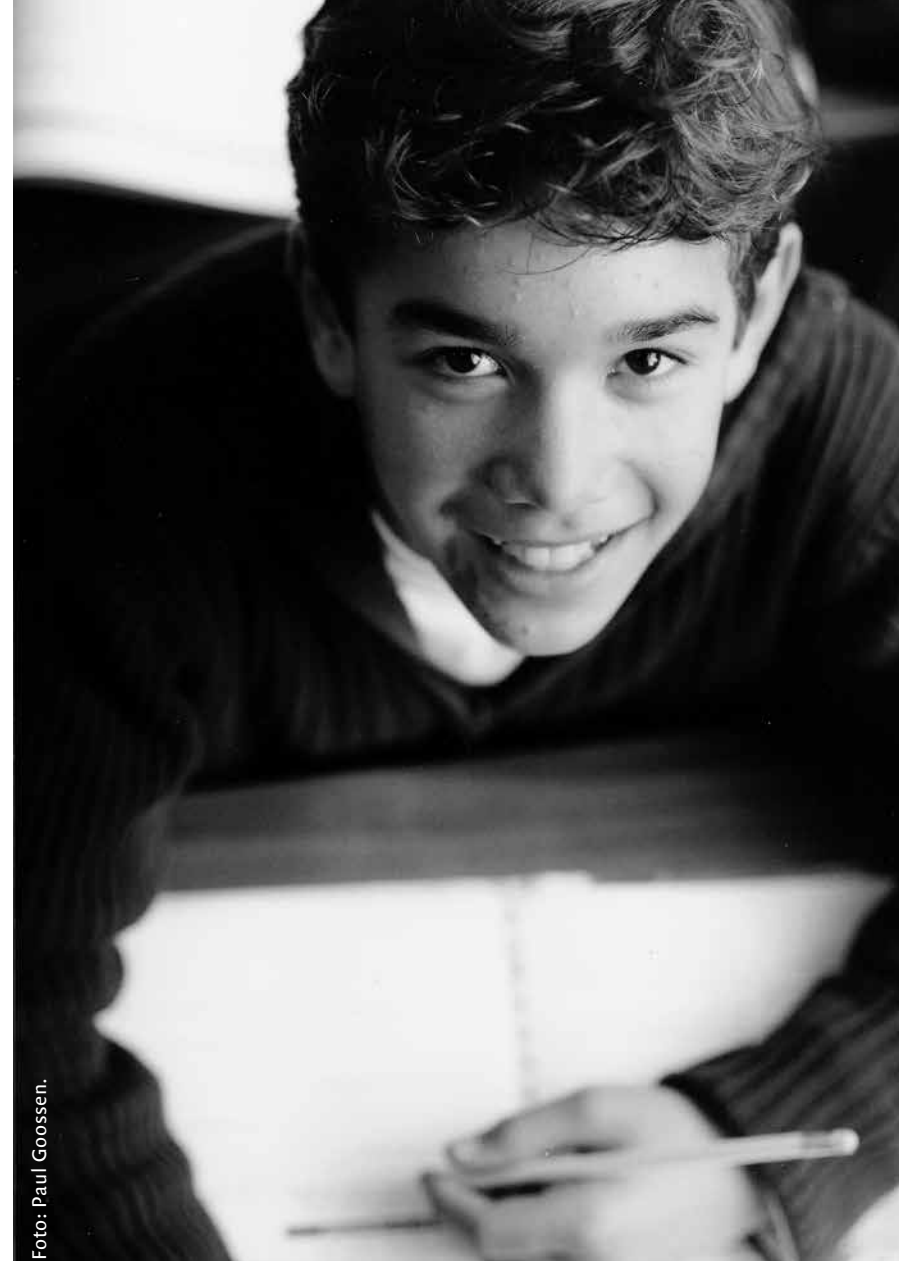

Foto: Paul Goossen.

Schrijfplannen, tekstschema's, bouwplannen... de meeste methodes taalvaardigheid Nederlands voor de Tweede Fase staan er vol mee. Het lijkt alsof het vanzelfsprekend is dat dit de beste manier is om goede argumentatieve teksten te leren schrijven. Maar: kent u ze ook? De leerlingen die liever eerst de tekst schrijven en pas daarna de planningsschema's invullen, omdat dat nou eenmaal moet? Marleen Kieft en Gert Rijlaarsdam¹ onderzochten of verschillende schrijfstypen gebaat zijn bij verschillende schrijftaken.

Schrijftaken en schrijfstypen

Marleen Kieft en Gert Rijlaarsdam

Veel docenten merken dat hun leerlingen op verschillende manieren teksten schrijven. Ook wetenschappelijke onderzoeken laten zien dat er verschillende schrijfstypen bestaan. Grofweg valt er een onderscheid te maken tussen ingenieurs en beeldhouders. Ingenieurs pakken een schrijftaak het liefst aan met een soort bouwtekening: zij bepalen de inhoud van de tekst voordat ze beginnen met schrijven en maken daarbij graag gebruik van lijstjes of schema's. Beeldhouders daarentegen heb-

ben het schrijven zelf nodig om op ideeën te komen: zij beginnen met het schrijven van een eerste versie van een tekst en gaan daarna schaven en schrappen, schrijven en herschrijven om tot de uiteindelijke tekst te komen. In principe leidt de ene aanpak niet tot betere teksten dan de andere: beeldhouders en ingenieurs kunnen beide goede teksten te schrijven. Natuurlijk is niet iedere leerling een volledige beeldhouwer of helemaal een ingenieur en zijn er ook mengvormen mogelijk.

Schoolboeken zijn meestal afgestemd op ingenieurs. Toch is het maar de vraag of dit voor alle leerlingen de meest effectieve manier is om teksten te leren schrij-